

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ ТА СУТЕНЕРСТВО

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. Розглядаються особливості використання спеціальних знань під час розслідування досліджуваного кримінального правопорушення, а також визначаються його характерні ознаки.

Ключові слова: сутенерство, неповнолітній, проституція, спеціальні знання, слідча (розушкова) дія, слідча ситуація.

Научная статья посвящена исследованию некоторых аспектов расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституцией и сутенерство. Рассматриваются особенности использования специальных знаний при расследовании исследуемого уголовного преступления, а также определяются его характерные признаки.

Ключевые слова: сутенерство, несовершеннолетний, проституция, специальные знания, следственное (розыскное) действие, следственная ситуация.

The scientific article is devoted to the illumination of some aspects of the investigation of involvement of a minor in prostitution and pimping. The meaning of special knowledge of the investigated criminal offense considered, as well as its characteristic features are determined.

Key words: pimping, juvenile, prostitution, investigative (search) action, special knowledge, investigative situation.

Постановка проблеми. Важливим криміналістичним засобом, що забезпечує найбільш ефективно та швидко кримінальне провадження за фактом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією, є використання спеціальних знань. Вони використовуються під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Це пояснюється необхідністю розширення можливостей слідчого за рахунок залучення до процесу інших осіб. Адже він, як і кожна інша особа, не може володіти різного роду знаннями, вміннями та навичками. Водночас необхідно розуміти, що використання тих чи інших знань виникає залежно від конкретної ситуації, що склалася під час розслідування. Тому особливості їх вибору та застосування за виявлення фактів втягнення неповнолітнього в заняття проституцією потребують докладного розгляду.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Дослідженням питань спеціальних знань займалися такі відомі вчені, як Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.К. Гавло, А.В. Дулов, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, В.О. Образцов, І.Ф. Пантелєєв, М.І. Порубов, М.В. Салтєвський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський, М.П. Яблоков та інші. Але вони не розглядали специфіку їх використання під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. Водночас на практиці виникає потреба в науково-обґрунтованих криміналістичних рекомендаціях щодо вказаної наукової категорії у розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Метою статті є дослідження особливостей використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи зазначену наукову категорію, необхідно для початку надати їй визначення. Так, Є.І. Зуєв зазначає, що спеціальними є професійні, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріально-

го права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативно-розшукової інформації, а також які сприяють розробленню технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь [7, с. 72].

Своєю чергою Б.В. Романюк надає таке тлумачення: «спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства» [12, с. 57].

На нашу думку, найбільш вдало формулює це поняття Г.І. Грамович, зазначаючи, що спеціальними в кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, вміння та навички в окремій галузі людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права), одержані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду роботи, що використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації про злочинне діяння, а також сприяють розробленню технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для справи [4, с. 12].

У розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Звичайно, їх використання варто розглядати крізь призму оперування ними тими чи іншими суб'єктами під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій. У кримінально-процесуальному законодавстві України як суб'єкти використання спеціальних знань, про що наголошує І.В. Пиріг, чітко визначені їх безпосередні носії – слідчий, спеціаліст, експерт [11, с. 37].

Тобто спеціальні знання, залежно від того, який суб'єкт їх застосовує під час розслідування досліджуваної категорії злочинів, можуть використовуватися як безпосередньо слідчим, так і опосередковано. Своєю чергою О.В. Бишевець визначила, що спеціальні знання можуть бути процесуальними та непроцесуальними. До процесуальної форми автор відносить: проведення судових експертиз (ст. ст. 242–245 Кримінального процесуального Кодексу України, далі – КПК); залучення спеціалістів для участі в окремих СРД (ст. ст. 71, 226, 227, 491 КПК України) з метою надання допомоги слідчому у виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, речових доказів, надання консультацій зі спеціальних питань, застосування технічних засобів у кримінальному провадженні як одного із способів виявлення і фіксації (закріплення) доказів (п. 2 ч. 1 ст. 103, ч. 2 ст. 104, п. п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 105, ч. ч.

1–4 ст. 107 КПК України); письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у СРД щодо особливостей виявлення і фіксації слідів та інших об'єктів (п. 2, ч. 2 ст. 105 КПК України). Серед непроцесуальних форм використання спеціальних знань були визначені такі: проведення ревізій; проведення аудиторських перевірок; проведення попереднього дослідження об'єктів; консультації спеціалістів [2, с. 188].

Серед основних форм використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство потрібно виділити:

– безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування – 7%;

– призначення та проведення судових експертиз – 100%;

– участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій – 68%.

На наше переконання важливою складовою розслідування досліджуваного кримінального правопорушення є участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій. Варто зазначити, що спеціалістом згідно зі ст. 71 КПК у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [9].

Як бачимо, головним завданням цього учасника процесу є консультування працівників правоохоронних органів з різноманітних питань, що виникають під час кримінального провадження. Зокрема, під час огляду місця події спеціалісти мають вивчати його з особливою ретельністю. Як зазначають окремі науковці, допомога спеціаліста у проведенні зазначеної процесуальної дії складається у наступному:

– визначення меж території, яка підлягає огляду;

– установлення способу огляду місць найбільш ймовірного відступу злочинця. Перелік об'єктів пошуку залежить від характеру вчиненого злочину. Тому спеціаліст у разі проведення

оглядів (обшуків) звертає увагу слідчого на об'єкти, що можуть мати значення для розслідування кримінальної справи;

- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, зокрема і мікрооб'єктів (наприклад, у кишенях одягу підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установлення розміру об'єктів, зважування знайдених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів; орієнтувальна інформація, отримана у результаті попередніх досліджень: полегшує і прискорює проведення наступних судових експертиз; має важливе значення для термінового проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій; є підставою для моделювання події злочину, висунування версій та ін.;
- фіксація об'єктів та слідів, що вилучаються, шляхом ретельного опису у протоколі слідчої дії та фото- й відеозйомки;
- вилучення і упакування виявлених наркотиків, слідів, об'єктів-носіїв; роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів [10, с. 6].

Так, у період з червня 2013 року до кінця липня 2013 року гр. Д. шляхом використання вразливого стану внаслідок тяжких сімейних обставин, тяжкого матеріального становища та переконання у вигідності надання оплатних сексуальних послуг, втягнула неповнолітніх гр. О., гр. Є. та гр. З. у зайняття проституцією та здійснювала сутенерство, а саме забезпечувала їх зайняття проституцією у вказаний період шляхом надання їм орендованого нею помешкання за адресою: м. Берегове, вул. Роздоріжжя Мочолівська, 31, та підшукувала замовників оплатних сексуальних послуг [13]. Під час огляду орендованого приміщення спеціаліст зібрав достатню доказову базу, що дала змогу в подальшому призначити та провести низку експертиз, які знівеливали свідчення затриманих осіб.

Тому під час огляду місця події спеціаліст має проводити пошук різноманітних слідів: слідів крові, плями слини, поту, волосся тощо. Такі сліди можуть залишатися в найрізноманітніших місцях. Наприклад, як зазначають О.І. Юрін та Ю.Д. Федоров, слина може бути виявлена на недопалках, поштових конвертах, посуді, а також у вигляді пльовків. Виявляється вона за допомогою ультрафіолетової лампи, в променях якої вона світиться блакитним кольором. У центральній частині плями на вигляд більш темні, ніж по краях [15, с. 8].

Доречною є позиція К.Ю. Берези, яка зазначає, що під час огляду необхідно старанно досліджувати піднігтьовий вміст осіб, які були задіяні в статевому акті. У зіскобах з-під їхніх нігтів під час мікроскопічного дослідження можуть бути виявлені волокна одягу, обривки волосся, сліди крові, які можуть бути направлені на експертизу. Особливої уваги вимагає огляд статевих органів. На статевому члені можуть бути виявлені ушкодження, заподіяні особі у разі вчинення грубих спроб статевого акту – садна, подряпини, синці, надриви вуздечки, сліди укусів, у препуціальному мішку – волосся, яке належить особі, на статевому члені – кров, елементи вмісту піхви, слина, кал (при спотворених формах статевого акту). Всі речові докази надсилаються на біологічне дослідження. Також обов'язково вилучаються використані та невикористані презервативи [1, с. 307].

Крім застосування спеціальних знань, під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, важливою складовою кримінального провадження є призначення та проведення судових експертиз. Розглянемо їх окремі особливості під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство.

Загалом відповідно до чинного КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [9]. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень доводить, що проведення різних видів експертних досліджень надає відповідь на запитання, що цікавлять працівників правоохоронних органів на різних етапах розслідування.

К.О. Чаплинський серед головних цілей використання експертом спеціальних знань під час експертизи визначає сприяння повному і швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів, встановлення істини у кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильного та обґрунтованого рішення у справі; сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають у проведенні слідчих дій [14, с. 236]

Тобто, у разі проведення судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється. Якщо у разі проведення загальної маси слідчих дій слідчий є особою, яка здійснює дії, то в даному випадку його функція змінюється таким чином: у тактиці проведення експертизи слідчий в основному виконує функції організації, контролю та фіксації [6, с. 249].

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень нами визначено перелік судових експертиз, які здебільшого призначаються у справах під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство, зокрема:

- судово-медична – 82%;
- експертиза холодної зброї – 4%;
- судово-біологічна – 75%;
- судово-балістична – 3%;
- судово-хімічна – 21%;
- судово-психіатрична – 59%;
- трасологічна – 31%.

Крім того, на основі аналізу слідчої практики визначено, що експертизи призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР протягом: а) 5 діб – 12%; б) 15 діб – 33%; в) 1 місяця – 36%; г) понад 1 місяць – 19%.

Результати судово-медичної експертизи є важливим джерелом інформації, яку слідство отримує під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. Але для найбільш повного її отримання варто дотримуватись певних рекомендацій. Насамперед, перед експертом варто поставити вичерпний перелік запитань, пов'язаних із встановленням окремих аспектів стану потерпілого.

Стосовно судово-біологічної експертизи, то у випадках дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, перед експертом необхідно ставити наступні запитання:

- чи міститься у слідах кров;
- належить кров людині чи тварині;
- чи може кров належати певній особі;
- належить кров чоловіку чи жінці;
- який механізм утворення слідів крові на речових доказах;
- яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла);
- як давно утворився слід;
- яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах, тощо [8, с. 79].

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, які викликають сумнів щодо їх осудності. Вивченням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що 7% досліджуваних правопорушень вчинені в стані алкогольного сп'яніння. Тому можна погодитися із А.С. Дмитрієвим, який зазначає, що емоційне збудження виникає на тлі алкогольного сп'яніння і найчастіше є проявом розгальмованості афективних реакцій. У зв'язку з цим експерти-психологи повинні мати в своєму розпорядженні висновок судово-наркологічної експертизи про наявність або відсутність у підозрюваного в момент вчинення правопорушення алкогольного сп'яніння, а також його ступінь [5, с. 408].

На нашу думку, доречним є перелік запитань, які В.П. Смірнов пропонує поставити експертові-психологові, зокрема:

- які індивідуально-психологічні особливості підозрюваного;
- які особливості міжособистісних відносин потерпілого та підозрюваного (соціально-психологічна характеристика динаміки їхніх міжособистісних стосунків, конфлікту, аналіз способів вирішення конфліктних ситуацій);
- яким чином виявлені особистісні характеристики могли вплинути на особливості поведінки підозрюваного в досліджуваній ситуації;
- чи перебував підозрюваний у момент вчинення злочину в стані фізіологічного афекту [3].

Аналізуючи матеріали кримінальних проваджень за фактом втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство, було встановлено, що саме результати експертного дослідження дозволили викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 53% випадків; одержати відомості про особливості вчинення кримінального правопорушення – 61%. Якщо у розслідуванні застосовувати експертизи, на важливості яких було наголошено вище, то цей показник зростатиме.

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що використання спеціальних знань під час розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство має важливе значення протягом усього кримінального провадження. Вони можуть використовуватись як безпосередньо конкретно особою, так і опосередковано. Залучення відповідних спеціалістів до проведення огляду місця події дає позитивні результати: вилучається більша кількість доказової інформації, яку можна використовувати у розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень. У досліджуваних кримінальних провадженнях в основному призначаються судово-медичні та різні види судово-біологічних експертиз. Трасологічні експертизи, а також інші криміналістичні експертизи призначаються досить рідко.

Список використаних джерел:

1. Береза К.Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : Збірник наукових праць. 2015. № 4. С. 303–309.
2. Бишевец О.В. Использование специальных знаний у доказывании в криминальных провадженнях. Вісник кримінального судочинства. № 2. 2015. С. 187–193.
3. Васильев В.Л., Смирнов В.П., Мамайчук И.И. Использование психолога в качестве консультанта, специалиста и эксперта на предварительном следствии: Юридическая психология: Хрестоматия. 26 авг. 2005 р. URL: <http://yurpsy.fatal.ru/help/xrest/text/spe/05.htm>.
4. Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : Учебное пособие. Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.
5. Дмитриев А.С. Судебная психиатрия: учебник / А. С. Дмитриев, Т. В. Клименко. М.: Юрист, 1998. 408 с.
6. Дулов А.В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. Мн., «Вышэйш. школа», 1971. 272 с.
7. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел. Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.
8. Кисин М. В. Следы крови : пособие / М. В. Кисин, А. К. Туманов. М., изд. ВНИИ МВД СССР, 1972. 88 с.
9. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
10. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: Методичні рекомендації. Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова. Х.: Х.: ФО-П Чальцев О. В.. 2009. 100 с.
11. Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань у розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2006. 205 с.
12. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 196 с.
13. Справа № 297/2471/13-к, Архів Березівського районного суду Закарпатської обл., 2013 р.
14. Чаплинський К.О. Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. Навчальний вісник ДДУВС, спец. випуск. №57. 2011. С. 232–238.
15. Юрин А.И. Выявление и направление вещественных доказательств на судебно-медицинскую экспертизу: лекция / А. И. Юрин, Ю.Д. Федоров. Ташкент, 1974. 20 с.